

LESBRIEF

FILOSOFISCH GESPREK BIJ HET FILOSOFISCHE KINDERBOEK

De Zoon van de Gazelle

Bestel exemplaren van **De Zoon van de Gazelle** voor je team of klas:

Verkoopprijs: € 22,50

Staffelkorting Uitgeverij de Meent:

- 20 stuks of meer **30% korting** (€ 15,75 p.st.)
- 50 stuks of meer: **40% korting** (€ 13,50 p. st.)

Training filosoferen over levensvragen aan de hand van het boek *De Zoon van de Gazelle*

- voor (een deel van het) docententeam bij jullie op school
- 1 of 2 dagdelen
- Trainer Kamel Essabane en/of Sabine Wassenberg
- www.sabinewassenberg.com/filosoferenoverlevensvragen

In de Week van de Kinderfilosofie van 2023 heeft *De Zoon van de Gazelle* met een overweldigende meerderheid van stemmen de **Publieksprijs Beste Filosofische Kinderboek van 2022** gewonnen.

LESBRIEF

In deze lesbrief vind je een korte uitleg over hoe je het filosoferen als gespreksleider het best kunt aanpakken. Daarna vind je extra verdieping bij de vragen die in *De Zoon van de Gazelle* na ieder hoofdstuk staan. Deze lesbrief is vooral geschreven voor mensen die van plan zijn met een groep kinderen of (jong)volwassenen samen het gesprek aan te gaan. Je kunt deze lesbrief ook lezen als ouder/opvoeder van één of enkele kinderen ter inspiratie voor een goed gesprek thuis.

HET FILOSOFISCHE GESPREK – wat is het en hoe doe je het?

Hoe kun je filosoferen met je kind, kinderen of klas? In de inleiding van het boek *De Zoon van de Gazelle* wordt antwoord gegeven op deze vraag:

“In dit verhaal lees je mee met Hayy over zijn innerlijke zoektocht naar antwoorden op levensvragen. Levensvragen zijn grote vragen over het leven, die bij bijna iedereen vroeg of laat opkomen zoals: ‘waarom besta ik?’ of ‘Wat is geluk?’ Na ieder hoofdstuk staan drie vragen, zodat je er zelf nog dieper over kunt doordenken. We noemen het ‘filosoferen’, wanneer je nadenkt over vragen waar eigenlijk geen juist antwoord op is.

De antwoorden die Hayy vindt, zouden ook fout kunnen zijn. Je hoeft het dan ook helemaal niet eens te zijn met Hayy. Wat wel mooi zou zijn, is dat je niet denkt ‘oh dat is toch simpel!’ maar echt even de tijd neemt om dieper na te denken. Stel jezelf de vragen: *Waarom denk ik dat? Is het echt zo? Hoe weet ik dat eigenlijk? En wat betekent dat?*

Als je met andere mensen, ouders, vrienden of in de klas, samen de filosofische vragen gaat bespreken, dan merk je al snel dat het juist heel leuk is om dingen in twijfel te trekken en te discussiëren met elkaar. Ook dat hoort bij filosofie!

Wel meteen even een waarschuwing. Als je denkt dat een verhaal over ridders en draken spannender is dan wat Hayy beleeft, dan kun je straks schrikken. Het filosoferen daagt je uit om net een stapje verder te gaan dan wat je gewend bent. Als je filosofeert, moet je niet blijven hangen bij een antwoord, maar ga je dieper en stel je nóg een vraag. Bij het wikken en wegen, het inzoomen en uitzoomen, het dieper graven en het ontdekken, het discussiëren en luisteren, ga je soms vanzelf twijfelen aan je eigen rotsvaste waarheden. En je moet wel dapperder zijn dan de grootste held van een avonturenboek om dit aan te kunnen. Maar alleen als je dit durft kom je verder, zoals Hayy, op het pad zoekend naar waarheid en wijsheid.”

Als je het gesprek aan gaat met (je) kind(eren), helpt het dus om te weten dat het bij filosoferen draait om het doorvragen en doordenken. Jij hoeft dus (als volwassene) hiervoor zelf niet het ‘goede’ antwoord te geven, want dat enige juiste goede antwoord heb jij, in alle eerlijkheid, ook niet. Zelfs al heb je voor jezelf een mooi antwoord gevonden, dat antwoord ligt bij filosofische vragen niet vast, maar is altijd bediscussieerbaar. Het draait bij filosoferen met kinderen ook niet om het vinden van definitieve antwoorden, maar om het laten ontwikkelen van het reflectieve en argumentatieve vermogen van de kinderen. Je vergroot hun zelfdenkzaamheid, als je ze zélf hun eigen antwoorden laat vinden en niet laat doorschemeren wat jij ervan vindt.

In een notendop zijn dit de [regels voor de docent/ouder](#):

- Maak alle ruimte voor de leerlingen om bovenstaande te doen: geef ze vrijheid om alles te denken en uit te spreken wat ze willen
- Laat ze doordenken op hun eigen mening (waarom denk je dat? -argument-)
- En laat ze ingaan, reageren, op de meningen van anderen (zowel eens als oneens)
- Zorg dat het gehele spectrum van meningen (eens en oneens) tot in de grootste breedte aan bod komt

- **Geef niet je eigen mening!**

Voor de **leerlingen/kinderen** is het handig om deze regels te hanteren:

- Je mag alles denken, vinden, vragen en zeggen.
- Meningsverschillen mogen er zijn.
(Dat is juist interessant, want dan kunnen we in gesprek om het verder te onderzoeken.)
- Steek je vinger op, praat niet door elkaar heen
- Respect houdt in: terwijl je wél mag denken dat het niet waar is wat de ander zegt, niet zeggen dat iets 'stom' of 'dom' is, maar vertellen wat de reden is dat jij er anders over denkt. Wat is jouw argument?
- Luister goed naar wat anderen zeggen, want dan kun je daarop ingaan.

Kortom, bij filosoferen draait het om: Wat denk jij en waarom?

Training Filosoferen over Levensvragen

Wil je verdieping in het begeleiden van het filosofische gesprek, toegepast op het behandelen van De Zoon van de Gazelle? Kamel Essabane en/of Sabine Wassenberg hebben een speciale **in-huis training** van één of twee dagdelen (bij u op school), waarbij docenten:

- Meer horen over de 'Socratische houding' en hiermee oefenen
- Oefenen met doorvragen en het filosofisch maken en houden van het gesprek
- Oefenen met het begeleiden van het gesprek in de groep
- Het verschil leren tussen levensvragen en andere filosofische vragen (beiden type vragen staan in het boek)
- Leren hoe verwondering, mystiek en filosofie in dit verhaal met elkaar verbonden zijn
- Eventueel brainstormen over de grens tussen levensbeschouwelijk onderwijs en filosofie: hoeveel twijfel sta je toe?

Daarbij ontvangen de deelnemers een **uitgebreide handout** met meer gesprekstechnieken, en bij ieder hoofdstuk een aantal doorvragen, thema's en lesideeën. Ook is het mogelijk om voor de deelnemende docenten of de leerlingen een aantal **boeken** te bestellen met grote kortingen (zie bovenaan). Meer over de training:

www.sabinewassenberg.com/filosoferenoverlevensvragen

Hoofdstuk 1 Twee verhalen – over het begin

Voer het gesprek over de vragen en bijvoorbeeld deze doorvragen:

- Hoe kun je weten welke van de twee ontstaansverhalen waar is?
  - o Stel je voor dat je opgroeit op een onbewoond eiland zonder ooit een mens te hebben ontmoet. Welk verhaal of theorie zou je nog meer kunnen bedenken over hoe je daar terecht bent gekomen?
- Hoe is het eerste leven ontstaan?
  - o Kan iets levends ontstaan uit iets wat niet leeft?
  - o Wat zegt de wetenschap over het ontstaan van het eerste leven?
  - o Wat is leven? (Waarin verschilt leven van niet-leven?)
- Hoe is de eerste mens ontstaan?
  - o Wat zeggen godsdiensten over hoe de eerste mens is ontstaan?
  - o Wat zegt de wetenschap over hoe de eerste mens is ontstaan?
  - o Kunnen beide verhalen waar zijn?
  - o Hoe weet je welk verhaal waar is?
  - o Kan er een diepere of symbolische betekenis gegeven worden aan scheppingsverhalen over hoe de mens is ontstaan?
  - o Is er iets wonderbaarlijk of raadselachtig aan het leven?

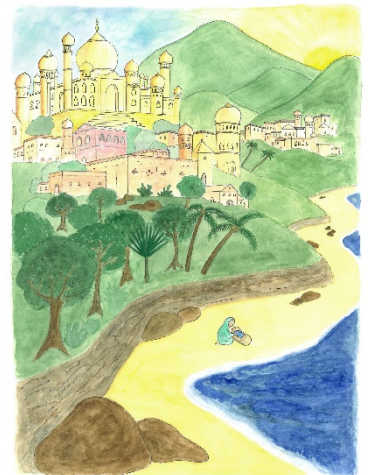
Uiteraard lees je bij ieder hoofdstuk gewoon het hoofdstuk voor of je laat de leerlingen zelf lezen of gezamenlijk om beurten een stukje.

Bij deze eerste les, als je nog nooit gefilosofeerd hebt met de groep, is het belangrijk dat je duidelijk maakt wat er van ze verwacht wordt. Iets in de trand van:

“Filosofie betekent liefde voor wijsheid. Filosoferen is nadenken over grote vragen waar geen juist antwoord op bestaat. Filosoferen kan over van alles en dat kunnen kleine kinderen zelfs al. (Geef voorbeelden.)

Het gekke is dus dat niemand zeker kan weten wie er gelijk heeft, en ik dus ook niet, want het antwoord bestaat niet in een antwoordenboekje.

Het enige wat je dus kunt doen is zélf je eigen antwoorden verzinnen.”

En ook dit praatje kun je ergens in de eerste les geven: *“Iedereen mag zijn eigen mening geven en luisteren naar de andere meningen. Je mag ook altijd van mening veranderen en twijfelen. Grote mensen vinden dat heel moeilijk, van mening veranderen en twijfelen, maar als je goed filosofeert wissel je wel eens van gedachten. Dat is een teken dat je goed luistert, nadenkt en flexibel bent! Dat vind ik heel knap.”*

Aandachtspunten bij dit hoofdstuk:

Dit is een inleidend hoofdstuk waarin meteen het kritisch denken wordt aangezet. De vraag *'hoe weet je eigenlijk wat waar is?'*, speelt bij het filosoferen altijd mee, waar het ook over gaat. Omdat Hayy natuurlijk zelf geen herinnering meer heeft, moeten kinderen scherp kijken naar waarom het ene verhaal logischer of waarschijnlijker is dan het andere. Wat maakt het logischer of waarschijnlijker? Op welke feiten kan hij zijn redenering baseren en wat is het verschil tussen een feit en fantaseren of raden?

Creatieve werkvorm:

Om dieper op dit verschil tussen weten en denken/vermoeden in te gaan, kunnen we een spel doen met de categorieën: **ZEKER WAAR** en **MISSCHIEN WAAR** en **NIET WAAR** (of je eigen variatie erop*):

1.(individueel) 7 min

Laat leerlingen individueel briefjes invullen met

- dingen die ze zeker weten: ZEKER WAAR
- dingen die MISSCHIEN WAAR zijn
- dingen die NIET WAAR zijn

Bijvoorbeeld bij : 'Ik heb een hond' of 'De wereld is rond' of 'Iedereen wordt geboren'.

2. (in groepjes van 2 tot 6) 7 min

Laat ze in groepjes de briefjes plaatsen op bij de aangewezen plek: A, B of C. Hiervoor maak je 3 x een A4tje per groep met de letters A, B en C erop. Let op: ze mogen tijdens deze stap over elk briefje onderling discussiëren.

3. (in groepjes van 2 tot 6) 7 min

Tenslotte ruilen de groepjes van plek. Ze gaan naar een andere tafel waarop alle A4tjes en de briefjes liggen. Ze mogen nu kritisch kijken naar de briefjes van hun klasgenoten en vragen zich af of ze wel op de goede plek liggen, bij A, B of C.

Nogmaals: verschil in mening/oordeel mag er wezen.

4. (klassikaal) rest van de tijd

Vraag op waar een interessante verplaatsing is geweest van een briefje, misschien heb je zelf meegeluisterd en gehoord wat het meest ingewikkeld was. Lees die stelling van het briefje hardop voor en laat de hele klas stemmen A, B of C en voer de discussie.

Nota bene: Het moet duidelijk worden dat bij filosofie de waarheid moeilijk in een hokje te vangen is. Je kunt bij filosofie niemand gelijk geven.

Afsluiting

Complimenten voor alle meningen en het denkwerk. Laat leerlingen in een schrift of portfolio vragen beantwoorden. Suggesties:

- wat ze van deze les hebben geleerd
- wat ze is bijgebleven van deze les
- welke vraag ze het moeilijkst vonden
- of ze nieuwe filosofische vragen hebben bedacht intussen

- wat ze begrepen hebben van wat filosoferen is.

Vraag in een rondje wie het antwoord aan de groep hardop wil delen.

*Bij alle lessuggesties is het belangrijk dat je zelf aanpast op het niveau van de klas en je eigen smaak en stijl.

Hoofdstuk 2 - De zoon van de gazelle

Voer het gesprek over de vragen en bijvoorbeeld deze doorvragen:

- Is de gazelle Hayys moeder?
  - o Hoe weet je wie je moeder is?
  - o Wat maakt iemand een moeder?
  - o Wat voor soort moeders bestaan er? (biologische-, adoptie-, zoog-, draagmoeder,....)
  - o Hoeveel moeders kun je hebben?
- Kunnen mensen en dieren van elkaar houden?
  - o Wat is liefde?
  - o Welke vormen van liefde ken je? (maak een lijst op het bord)
  - o Kan je liefde voor een dier even groot zijn als voor een mens?
  - o Kunnen dieren ook liefde voelen?
  - o Kun je liefde voelen zonder woorden?
- Kun je denken zonder een taal of woorden te hebben geleerd?
  - o Kun je leven zonder taal?
  - o Wat voegt taal toe aan het leven?
  - o Hebben dieren ook een taal?
  - o Kunnen dieren ook denken? / Kunnen mensenbaby's denken?
  - o Kunnen mensen en dieren elkaar verstaan?

Werkvorm 'moeder'

Maak een **woordspin** op het bord over het concept 'moeder'. Schrijf het woord 'moeder' groot in het midden van het bord en vraag aan de kinderen wat een moeder is.

Schrijf alles kernachtig op het bord in ballonnetjes rondom het woord 'moeder' en vraag vervolgens of anderen vinden dat sommige beschrijvingen er toch *niet altijd* bijhoren. Welke beschrijvingen horen er zeker bij?

Je zult definitie horen, maar ook mogelijke eigenschappen. 'Wat is een moeder?' is namelijk een vraag naar de definitie, een poging om haar kern, haar essentiële eigenschappen, te beschrijven (zoals 'degene die iemand gebaard heeft'). Maar 'Wat is een moeder?' klinkt voor kinderen ook als 'Hoe is een moeder?' Ze zullen beschrijvingen geven van de meeste moeders die ze kennen en dus minder noodzakelijke eigenschappen noemen (zoals 'lief').

Creatieve werkvorm over liefde

Maak een gedicht over liefde. Beschrijf zo veel mogelijk in eigen woorden hoe liefde voelt. Dit hoeft geen romantische liefde zijn. Beschrijf het gevoel dat jij hebt voor bijvoorbeeld: je speelgoed, films, ijsjes, mensen (familie of vrienden), hobbies, je lievelingsboek, lezen of het leven zelf. Tips:

- Spreek direct tegen je object van liefde
- Beschrijf je gevoelens met niet-voor-de-hand-liggende vergelijkingen, zoals met het weerstoestand (het maakt me gelukkig als de kletterende regen), hemellichamen (de maan), een natuurfenomeen (mijn hart gaat tekeer als een orkaan), een kleur, materiaal of met een situatie (zetten van een kopje thee of specifieke dingen zoals de groeven in de langspeelplaat).
- Schrap alle hoofdletters, voorzetsels, voegwoorden en interpunctie

Creatieve werkvorm over taal

- (in groepjes, 5 minuten) Maak een lijst met dieren die je kent met een taal. Hierna opvragen (5 min).
- (in groepjes, 10 minuten) Verzin een nieuw woord voor dingen waar we nu nog geen woord voor hebben. Beschrijf zo precies mogelijk uit wat er in het woordenboek zou moeten staan om dit nieuwe woord uit te leggen. Hierna opvragen (5 min).

Hoofdstuk 3 - Strijd met de dieren

Hayy begint zich in dit hoofdstuk als een mens te gedragen. Hij doet dingen die alleen mensen doen, namelijk kleding aantrekken en wapens maken.

Bij dit gesprek staan drie hoofdvragen:

1. Wat is het belangrijkste verschil tussen mens en dier?
2. Zijn mensen slimmer dan dieren?
3. Zijn mensen meer waard dan dieren?

Vraag 1 tast de verschillen af. Hierbij wordt waarschijnlijk de intelligentie (wij bouwen computers) en de taal als onderscheidende punten aangedragen.

Vraag 2 gaat hier dieper op in. Is het zo, dat je dit dus slimmer noemt? Wat is slim eigenlijk? Als dolfijnen zich onder water goed redden en geen computers nodig hebben, zijn zij dan niet slimmer? Zijn sterke olifanten of snelle cheetahs niet 'beter uitgerust' en daardoor slimmer in het overleven? Waarom meten we met deze menselijke maat?

Bij vraag 2 kun je een lijst laten maken door leerlingen in groepjes, welke dingen zij 'knap' of 'slim' (welk woord komt uit de kinderen?) vinden, van dieren? Bijvoorbeeld dat spinnen webben kunnen maken. Vraag daarna de allerknapste dingen op van de lijstjes en noteer die op het bord. Vervolgens kun je vragen of ze allemaal vinden dat dit dus knap of slim is van deze dieren. Hierna volgt als het goed is een filosofisch onderzoek naar de vraag: wat *is* 'knap', 'slim' eigenlijk precies?

Bij vraag 3 kun je de kant van de **ethiek** opgaan.

- Wat is de waarde van de mens ten opzichte van (andere) dieren?
- Zijn mensen meer waard dan dieren?
- Staat de mens boven de natuur (planten en dieren) of is de mens gelijk aan de rest van de natuur? Zo ja, op welke gronden precies?
- Als mensen het belangrijkste zijn, mogen we dan alle dieren gebruiken? Mogen we de aarde en de natuur ook gebruiken?
- En zo nee, is het dan rechtvaardig dat we zo'n grote plaats innemen in de wereld? Hebben we het recht om andere dieren te doden (om op te eten) of voor ons te laten werken? (Kippen die eieren leggen, melk van koeien, geiten, schapen. Paardrijden, vroeger: karren trekken.)

Werkvorm bij vraag 3:

(klassikaal) 15 min

Kies één ethische ja/nee vraag en maak tijdens het bespreken hiervan een argumentatie boom op het bord:

JA en NEE aan beide zijden van het bord

Vraag argumenten uit de klas op en schrijf deze op onder JA of NEE

Werk eventueel met groen-rood-oranje stembordjes (vóór, tegen, allebei): uitleg hierover in de uitgebreide handleiding en de training.

Afsluitende opdracht:

Is de mens ook een dier? (een suggestieve vraag die vraag 1 nog net scherper stelt)

Laat leerlingen de vraag opschrijven en 1 minuut lang individueel over deze vraag nadenken. Pas na 1 minuut denktijd (gebruik een timer) mogen ze opschrijven wat ze ervan vinden, met een duidelijk argument erbij. Dit is voor hen tijd om alles te laten bezinken en de les af te ronden met een eigen gedachte over deze kwestie die al het voorgaande als het ware in een vraag samenvat.

Nog steeds is er geen goed of fout. Je hoeft ze niet per se te laten voorlezen, maar zorg wel dat iedereen tijd neemt om de eigen tekst op te schrijven en te bewaren in bijvoorbeeld een speciaal filosofie-schrift.

UITGEBREIDE HANDLEIDING & TRAINING

Benieuwd naar een handleiding bij de rest van de hoofdstukken van *De Zoon van de Gazelle*?

Zoals je hierboven kon lezen, ontvang je als deelnemer bij de in-huis training *Filosoferen over Levensvragen* een uitgebreidere handleiding bij het boek.

Bij de training komen de auteurs Sabine Wassenberg en/of Kamel Essabane bij u op school voor een of twee dagdelen intensief interactief leren hoe je kunt filosoferen met je klas.

Meer informatie over de training: www.sabinewassenberg.com/filosoferenoverlevensvragen

Tenslotte op de volgende pagina enkele citaten van lezers, leerkrachten en recensenten: >>

"Vanuit het oogpunt van leerkracht zie ik dit als een waardevol boek, omdat het filosoferen met kinderen echt wel meer mag gebeuren. Het verhaal prikkelt daarbij ook de fantasie, wat de betrokkenheid zal verhogen."(...) "Al met al, een boek waardoor je niet al je lessen kunt afwerken omdat je samen met je leerlingen te diep verzeild bent geraakt in een goed gesprek. Top dus!"

Lennart van der Meulen, Leraar van het jaar 2022

"Door uit het boek te lezen ontstaan er prachtige gesprekken, kinderen luisteren naar elkaar, zijn geïnteresseerd in wat de ander te zeggen heeft. Met het boek 'De zoon van de gazelle' kunnen de kinderen filosoferen en dit geeft weer een mooie aanleiding om kinderen taal te geven om hun emoties te uiten."

Hayate Helly, Juf van Basisschool El Habib, Maastricht

"Prachtig boek dat je op speelse en beeldende wijze meevoert langs alle grote vragen van het bestaan. Tijdens het lezen kwam de gedachte naar boven dat ik dit boek graag als kind had gehad en gelezen. Toen ik een jaar of 10 was begon ik allerlei vragen te stellen waar geen pasklare antwoorden op zijn. Hoe mooi is het om dan mee te kunnen gaan op avontuur met Hayy, en je samen met hem te verwonderen over het Mysterie van het bestaan!"

Evelijn Jebbink, Docent Levensbeschouwing Fontys Hogeschool Kind & Educatie

"Filosoferen over religie en het leven is mooi maar tegelijkertijd ook spannend. De Zoon van de Gazelle helpt enorm om samen met je kinderen, jong en oud, te ontdekken wat filosoferen over religie en het leven aan genot met zich mee kan brengen."

Karim Amghar, Schrijver, programmamaker, televisiepresentator en docent

"Warm aanbevolen voor iedereen die met kinderen wil filosoferen aan de hand van een schitterend verhaal."

Michiel Leezenberg, schrijver van Islamitische filosofie: een geschiedenis

"Een parel uit de Arabische literatuur uitkiezen en deze in een andere taal gaan slijpen en polijsten tot een parel voor kinderen: een gedurfde, delicate onderneming. Na lezing kan ik stellen dat de auteurs daarin wonderwel zijn geslaagd, hulde! Ook voor de tekenaar."

Mohammed Benzakour, Columnist, schrijver, radiomaker

"... ik vond deze hervertelling van Wassenberg en Essabane eigenlijk veel beter dan het origineel! Met de lichtvoetige taal van een kinderboek wordt dit middeleeuwse filosofische traktaat opeens een ontroerende bespiegeling over het leven, dat mij qua stijl deed denken aan Le Petit Prince van Antoine de Saint-Exupéry. Een echte aanrader dus, om uit voor te lezen en te filosoferen met kinderen, maar stiekem ook om zelf, met Hayy mee, geraakt te worden door de duizelingwekkende schoonheid van dit bestaan."

Sjoerd Mulder, Dagblad Trouw 🌟🌟🌟🌟🌟